

FORS TILI PUBLITSISTIK USLUBIDA OT VA SIFAT SO‘Z TURKUMLARINING USLUBIY - FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI VA ULARNING TARJIMADA BERILISHI

 <https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-28-117-124>

Filol.f.d. **Dilfuza AHMEDOVA**
TDSHU dotsenti,
Toshkent, O‘zbekiston
Tel: +99890 357 60 30;
dilakhmedova@mail.ru

Annotatsiya. *Maqola fors tili gazeta matnlari tahlili asosida ularda qo‘llangan ot va sifat sso‘ turkumlarining o‘ziga xos uslubiy xususiyatlarini yoritishga qaratilgan. Tahlil davomida avvalo gazeta matnlarida qo‘llangan otva sifat so‘z turkumlarining grammatik kategoriyalari tadqiq etilib, eng faol va nofaol grammtik kategoriyalar aniqlangan, ularning faollik sabablari ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *stilistika, funksional uslub, publitsistik uslub, gazeta matnlari, so‘z turkumlari stilistikasi, tarjima*

Аннотация. *Язык - одно из сложнейших явлений человеческого общества. Определенные языковые средства и стили, которые мы постоянно используем в общении, образуют систему. В связи с непрерывным развитием языка, изменение целей и задач различных функциональных стилей, стилистическое невообразимое разделение речи как инвариантной догмы.*

Ключевые слова: *стилистика, газетно-публицистический стиль, части речи, текст, тематическая группа, информативность, перевод*

Abstract. *Currently, one of the actively developing directions in linguistics is language learning in a functional-stylistic aspect. Special attention is paid to the study of the use of language units in different functional styles.*

Key words: *stylistics, newspaper style, qualitative adjectives, relative adjectives, translation*

Publitsistik uslub siyosat va ba‘zi ijtimoiy sohalarda qo‘llanuvchi uslub bo‘lib, ikki asosiy vazifa, ya‘ni informativ va ta‘sir ko‘rsatish funksiyalarini bajaradi¹. Fors tilida publitsistik uslubni rasmiy, ilmiy, badiiy va og‘zaki uslub elementlarini o‘z ichiga qamrab olishidan kelib chiqib, uni funksional uslublar sistemasida eng ochiq uslublar qatoriga kiritish mumkin. Publitsistik uslubda gazeta tili alohida o‘rin egallaydi.

¹ Gorshkov A.I. Russkaya stilistika. Stilistika teksta i funksionalnaya stilistika: uchebnik dlya pedagogicheskix universitetov i gumanitarnix vuzov. – M.: Astrel, 2006. – S.265.

Zero, gazeta va publitsistika bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Gazetadagi har bir publitsistik maqola o‘ziga xos ijtimoiy masalalarni ko‘tarib chiqishi yoki jamiyatdagi turli yangiliklarni badiiy ifoda etishi mumkin². Hozirgi kunda Eronda gazeta tiliga bo‘lgan qiziqishning ortib borayotganini bu sohada amalga oshirilgan qator tadqiqotlarda ko‘rish mumkin³. Izlanishlarni o‘rganish jarayonida ularda qisqalik, terminlarni kamroq qo‘llash, to‘g‘ri bayon uslubini tanlash hamda hozirgi kunda fors tilining sofligini saqlab qolishga intilish kuzatiladi. Shu bilan birga, olimlar gazetaning yoshlar tarbiyasida katta ahamiyat kasb etishiga to‘xtalib o‘tadilar. Tahlillar natijasida eron gazetalarida aniq axborot yetkazish, til sofligi, tarbiyaviy vazifalar asosiy o‘rinni egallashi aniqlandi.

Gazeta janrlari informatsion, analitik va badiiy-publitsistik janrlarga bo‘linadi⁴. Eron tilshunosligiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, unda gazeta janrlari tasnifi mavjud emasligi ayon bo‘ladi. Unda faqat gazeta matnlarining turlari ajratiladi. Masalan, Ahmad Giloni Eron gazeta matnlari turlari sifatida «*bosh maqola*», «*xabar*», «*gزارش خبری یا*», «*qo‘shimcha bo‘limlar*» «*بخشهای فرعی*», «*intervyu*», «*مصاحبه*», «*reportaj*» «*رپارتاژ*» (*sog‘liqni saqlash, ekologiya, oila, fan, kitob, ko‘rgazma, film va h.k. mavzusiga bag‘ishlangan maqola*)larni keltiradi⁵. Hasan Zulfiqoriy Eron matbuoti 4 qolip – «*xabar*», «*gزارش*», «*reportaj*», «*مصاحبه*», «*intervyu*» va «*مقاله*» *maqoladan* tashkil topganini ta’kidlaydi⁶.

Gazeta matnlarida o‘zining asosiy ma’nolari bilan bir qatorda ifodalagan qo‘shimcha ma’nolaridagi turli tumanlik ot va sifat so‘z turkumlarining funksional chegaralanishga olib keladi. Eron gazeta matnlari doirasida otlarning konnotativ ma’noda qo‘llanish holatlari kuzatiladi va bu holat turli kontekstlarda namoyon bo‘ladi. Masalan «*جبهه*» *frontning* asl ma’nosi «*jang maydoni*» bo‘lib, *bir vaqtning o‘zida bir*

²Qo‘ngurov R., Karimov S., Qurbonov T. Nutq madanyati asoslari. II qism. – Samarqand, 1986. – B.20.

³دانوتا ریج به کوشش فریده حقیبین. زبان روزنامه. تهران، ۱۳۸۸. طیبیه منصورى شاد. ویژگی های زبان مطلوب مطبوعات. روابط عمومی. – شماره ۸۳. – تیر ۱۳۹۱. ص. ۱۲-۱۹. دکتر حسن ذوالفقاری. آسیب شناسی زبان مطبوعات - رسانه. – شماره ۴. ۱۹۸۰. - ص. ۹-۴۲. دکتر حسن ذوالفقاری. الگوهای غیرمعیار در زبان مطبوعات. تهران، ۱۳۸۵. دکتر حسن ذوالفقاری. الگوهای غیرمعیار در زبان مطبوعات. تهران، ۱۳۸۵.

⁴ Gorshkov A.I. Russkaya stilistika. Stilistika teksta i funktsionalnaya stilistika: uchebnik dlya pedagogicheskix universitetov i gumanitarnix vuzov. – M.: Astrel, 2006. – S.265.

⁵احمد سمیعی (گیلانی). زبان صدا و سیما و انحرافات آن. - زبان و رسانه. - ۱۳۸۸. - ص. ۱۱۷-۱۳۲.
⁶دکتر حسن ذوالفقاری. الگوهای غیرمعیار در زبان مطبوعات. تهران، ۱۳۸۵. ص. ۲۹.

necha faoliyat olib borilayotgan xudud, ma'lum maqsadlarni amalga oshirishga qaratilgan ijtimoiy kuchlar ittifoqi kabi ma'nolarga ham ega. Mazkur leksik birlik gazeta matnlarida harbiy ma'no bilan bir qatorda, siyosiy ma'noda ham qo'llanadi. So'zning qaysi ma'noda qo'llanishini kontekst orqali aniqlash mumkin.

طب یکی از جبهه ها، که مهمات دائما فاقد آن هستند، و سربازان به مرگ می ایستند و این تهاجم را محدود می کنند⁷

Medsina – doimo qurol-aslaha yetishmovchiligi mavjud bo'lgan, askarlar esa o'lim bilan kurashib, xujumni qaytarib turadigan frontlardan biridir. Misolda جبهه front so'zi o'zining asl ma'nosida qo'llangan bo'lsa-da, unda vrachlar askarlar, dori-darmon esa qurol-aslaha bilan ifodalangan holda ko'chma ma'nosi anglashiladi.

Gazeta matnlarida جبهه so'zi semantikasining kengayishi kontekstual to'ldirish natijasi sifatida namoyon bo'ladi: siyosat va tijorat sohasidagi o'zaro munosabat implitsit ravishda harbiy harakatlari bilan bog'liq dushmanona munosabat sifatida negativ baholanadi. Xuddi shunday implitsit salbiy ekspressiya ارتش armiya neytral so'zi orqali quyidagi kontekstlarda namoyon bo'ladi.

ارتش مقامات، مانند یک ارگانیزم انگلی، هر ساله رشد می کند⁸

Amaldorlar armiyasi xuddi parazit organizm kabi yiliga ko'paymoqda
ارتش armiya – 1. Davlatning qurolli kuchlari majmuasi; 2. Frontdagi qurolli kuchlarning bir qismi ma'nolarini anglatga, ko'chma ma'noda umumiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi ko'p sonli odamlar ma'nosini ifodalaydi. Yuqoridagi keltirilgan misolda qo'llangan ارتش armiya so'zi در Armiyada moliyaviy manyovrlar kutilmoqda jumlasida qo'llangan holat bilan taqqoslansa, ularda kontekst orqali kuchaytirilgan «ko'psonlilik» va «boshqalar hisobiga yashovchilar» ma'nosi anglashiladi. Tahlil qilingan otlarning semantik-uslubiy ma'nolari boshqa uslublarda ham namoyon bo'lsa-da, ana shu ma'nolarning birmuncha kengaygan holda ifodalanishida gazeta matnlari tilining imkoniyatlarini alohida ta'kidlash lozim.

⁷ Ruzname-ye etela'at. Bahman 1394. Šomare-ye 24382. (Xabarlar gazetasi)

⁸ Ruzname-ye siyosat-e ruz. Ordibehešt 1394. Šomare-ye 3894. (Kun siyosati gazetasi)

⁹ Ruzname-ye etela'at. Bahman 1394. Šomare-ye 24362. (Xabarlar gazetasi)

Geografik onimlar yuz berayotgan hodisalarni nomlash orqali informatsion xarakterga ega bo'ladi. O'zining semantik faolligidan toponim gazeta publitsistik uslubining ma'lum matnlarida o'quvchiga emotsional ta'sir etuvchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi¹⁰. Mamlakat nomi ma'lum davlatlarning tarixiy taqdiri haqida eslatma berish uchun xizmat qiladi. Natijada ma'lum mamlakat nomi ramziy xususiyat kasb etadi. Masalan, Afrika mamlakatlari asosan qashshoqlik ramzini anglatrsa, arab davlatlari boylik, hashamat ma'nosida qo'llanishini kuzatish mumkin.

هر گونه محاسبات مربوط به نسخه چیلی، اگر چه هیچ کس در مورد آن با صدای بلند صحبت نمی کند، به نظر می رسد ساده لوح و بی سواد است. تلاش برای تبدیل شدن به چیلی، آنها نیجریه شدند: همان فساد و همان نفت¹¹

Bu haqda hech kim baland ovozda gapirmasa ham, Chili versiyasi, sodda va savodsiz bo'lib chiqti. Chili bo'lishgaintilib, ular Nigeriyaga aylandilar: o'sha korrupsiya, o'sha neft. Ushbu misolda Chili qattiqqo'l tuzum sharoitida ham xo'jalik faoliyatini tashkil eta olgan va shu yo'l bilan iqtisodiy o'sishga erishgan davlat timsolida gavdalangan. Nigeriya orqali esa obrazli tarzda yer osti boyliklariga ega bo'lishiga qaramay, amaldorlarning ochko'zligi tufayli mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlay olmagan davlat tasvirlangan.

Ta'kidlash lozimki, gazeta matnlarida «*poytaxt nomi – mamlakat nomi*» modeli asosidagi an'anaviy metanimik ko'chish ko'p uchraydi. Siyosiy matnlarning o'ziga xos jihati shundaki, ularda poytaxt nomlarini anglatuvchi atoqli otlar ko'p hollarda o'sha mamlakatni ifodalash uchun qo'llanadi. Masalan,

الصباغ با اشاره به اینکه تهران بغداد را از دست اشغال داعش نجات داد، گفت...¹²

Alsabog' Tehron Bog'dodni IShIDdan qutqarganiga ishora qilib dedi jumlasida qo'llangan تهران Tehron va Bag'dod shahar nomi sifatida emas, balki Eron va Iroq davlati timsolini aks ettirgan.

Gazeta matnlarida sifatlar uslubiy jihatdan o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, davriy matbuotda jurnalistlar maqola tayyorlash jarayonida o'zining uslubini yaratishga urinadilar va bu jarayonda o'z

¹⁰Нахимова Е.А. Метафорические и метонимические значения топонимов в современных СМИ // Журналистика и массовые коммуникации. – 2009, № 3. –С.80.

¹¹ Ruzname-ye etela'at. Bahman 1394. Šomare-ye 24381. (Xabarlar gazetasi)

¹² Ruzname-ye jomhuri-ye eslami. Farvardin 1394. Šomare-ye 10288. (Islom respublikasi gazetasi)

uslubiga xos sifatlardanfoydalanish holatlari ko‘zga tashlanadi. Ma’lum bir voqea-hodisalar emotsional bo‘yoqdor vositalar bilan boyitilgan bo‘lsa yanada qiziqarli bo‘ladi. Biror ma’lumotni obrazli yetkazishda muallif albatta sifatlardan foydalanadi.

Tub va yasama sifatlarning uslubiy imkoniyatlari gazeta matnlarida har doim ham bir xil emas. Gazeta matnlarida tub sifatlardan ko‘ra yasama sifatlarning qo‘llanishi faol. Buni hozirgi kundagi turmush tarzining jadal rivojlanishi, yangi so‘z va tushunchalar paydo bo‘lib borayotgani, ularni ifodalash va aniqlashga yangi vositalar zarurati mavjudligi bilan asoslash mumkin. Gazeta matnlarida sifatlarning voqelanishi borasidagi yana bir jihat ularda badiiy yoki og‘zaki uslubda keng ishlatiluvchi sifatlarning kam yoki umuman qo‘llanmasligidir. Misol uchun, biror shaxsning belgi-xususiyatini ifodalovchi شوخ *sho‘x*, مهربان *mehribon*, خوشگل *go‘zal*, قشنگ *chiroyli*, زیبا *chiroyli*, maza bildiruvchi شور *sho‘r*, خوشمزه *mazali*, شیرین *shirin*, kishilarning jismoniy belgilarini anglatuvchi پیر *qari*, لاغر *ozg‘in* kabi sifatlarda gazeta matnlarida deyarli qo‘llanmaydi.

Sifatlar denotativ va konnotativ ma’nosida baholash komponentining mavjudligi sababli ular belgi va baholashni ifodalash aspektlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Baholash, emotsiya, ekspressiya konnotatsiyaning teng huquqli komponentlari sifatida asosan ko‘p ma’noli so‘zlar semantik strukturasida keng tarqalgan, chunki ular asosan ko‘chma ma’noda namoyon bo‘ladi. Sifatlar leksik ma’no strukturasidagi murakkablik va o‘ziga xoslik ularning ko‘pma’noliligida namoyon bo‘ladi. Ko‘p ma’noli sifatlarda ma’nosining anglashinuvda otlarning ta’siri muhim.

سالم - *tani sog‘, sog‘lom, foydali, toza, normal, to‘g‘ri*. Gazeta matnlari mazkur sifatning *sog‘lom* fiziologik belgi ma’nosida qo‘llanishi nafaol bo‘lib, asosan, ko‘chma ma’noda qo‘llanishi kuzatildi. Gazeta matnlarida uning sobiq raqobat *sog‘lom raqobat*, انتخابات سالم *odil saylov*, آب سالم *toza suv*, هواى سالم *toza havo*, غذای سالم *foydali ovqat* kabi birikmalar tarkibida qo‘llanishi faol. Shu bilan birga, gazeta matnlarida سالم sifatining antonimi ناسالم *nosog‘lom* ham uchraydi.

بانک مرکزی همیشه این انتقادرا به بانکها وارد کرده که روال بانکها در رقابت ناسالم با یکدیگر باعث شده است هم در حوزه کارمزد وضعیت نابسامانی بوجود آید و هم شرایط مالی خود بانکها رو به نابسامانی برود¹³

¹³ Ruzname-ye siyosat-e ruz. Ordibehešt 1394. Šomare-ye 3909. (Kun siyosati gazetasi)

Markaziy bank hamisha banklarning nosogʻlom raqobatga intilishi toʻlov sohasida tartibsizlikning kelib chiqishi va banklar moliyaviy holatining tartibdan chiqib ketishigasabab boʻlishini tanqid qilib kelgan.

گرم – iliq, issiq, qizgʻin, joʻshqin, doʻstona kabi maʼnolarni anglatib keladi. Mazkur sifatning gazeta matnlarida qoʻllanishidagi oʻziga xoslik shundaki, u ikki mamlakat oʻrtasidagi iliq munosabatlarni ifodalashda keng qoʻllanadi. Bu sifat ishlatilgan birikmalar, asosan, Eron va baʼzi xorijiy mamlakatlar oʻrtasidagi aloqalar, xorijiy davlat rahbarlari tashrifi yoritilgan maqolalarda voqelanishi maʼlum bir shakldagi birikmalar tarkibida qoʻllanishi jarayonida klishega aylangan holatlar mavjud.

قدرتهای سلطه گر، مخالف روابط گرم ایران با افریقا هستند¹⁴

Hukmron kuchlar Eronning Afrika davlatlari bilan iliq aloqlariga qarshi.

Oxirgi vaqtlarda gazeta leksikasida siyosiy-timsol maʼno kasb etgan sifatlarning keng qoʻllanishini kuzatish mumkin. Gazeta tili yuz berayotgan voqea-hodisalarga operativ munosabat bildirish xususiyatiga egaligini inobatga olsak, unda baʼzi ranglar semantikasi transformatsiyasini kuzatish mumkin. Ular siyosat, iqtisod, biznes, ommaviy axborot vositalari sohalari bilan bogʻliq. Rang maʼlum emotsional kayfiyatni vujudga keltiruvchi simvolik fon sifatida namoyon boʻladi. Shu bois, siyosiy partiyalar ranglardan taʼsir etuvchi timsol hamda ularni ajratib turuvchi belgi sifatida foydalanadilar. Rang simvolikasi hozirgi kundagi siyosiy tendensiyalarni ifodalaydi. Masalan, Ukraina, Gruziya, Qirgʻizistonda yuz bergan siyosiy inqirozlar natijasida *toʻq sariq, pushti, baxmal* ranglar siyosiy maʼno kasb etti. Bu ranglarning oxirgi vaqtda yangi konnotatsiyalarga ega boʻlgan holda qoʻllanishi koʻp kuzatiladi. Rangli inqiloblarning ommaviy norozilik namoyishlari tushunchasida qoʻllanishi ommalashdi. Gazeta matnlarida sport terminologiyasiga oid birliklarning ishlatilish holatlari ham mavjud. Maʼlumki, sariq rangli kartochka ayrim sport turlarida ogohlantirish sifatida qoʻllanadi. Quyidagi misolda esa sariq karta olish orqali deputatga ogohlantirish berish maʼnosi anglashiladi.

پاسخهای فانی در آن جلسه کارساز نبود و در نهایت با ۱۱۴ رای مخالف، کارت زردی گرفت¹⁵

¹⁴ Ruzname-ye jomhuri-ye eslami. Farvardin 1394. Šomare-ye 10273. (Islom respublikasi gazetasi)

¹⁵ Ruzname-ye etelaʼat. Bahman 1394. Šomare-ye 24382. (Xabarlar gazetasi)

Foniyning javoblari majlisda yordam bermadi va u 114ta qarshi ovoz bilan sariq karta oldi.

Qizil rang asosan siyosiy va tashviqot maqsadida qo'llanib, odamni qat'iylik, biror ishni qilishga undovchi rang bo'lishi bilan birga, havf-xatardan ogohlantirish ma'nosini ham anglatadi. Yashil rangning tabiat va ekologiya bilan bog'liq kontekstlarda faol qo'llanishi aniqlandi. Rang bildiruvchi sifatlar borasida bir jihatga ahamiyat qaratish lozim. Havoning tozalik darajasi ma'lum ranglar bilan belgilangan. Fors tilida ham ana shu darajani ifodalashda belgilangan ranglar mavjud. Bu ko'rsatkich, ayniqsa, Tehron shahri havosi sofliqi ko'rsatkichini belgilashda qo'llaniladi va bu ko'rsatkichlar gazeta matnlarida ham o'z aksini topadi.

Xulosa o'rnida gazeta matnlarida ot so'z turkumining boshqa so'z turkumlarga nisbatan keng funksional-uslubiy imkoniyatlarga ega ekanligini ta'kidlash lozimki. Lekin ot so'z turkumiga kiradigan ba'zi grammatik shakllarda funksional chegaralanish sezilmaydi. Buni ko'plik kategoriyasi misolida ko'rish mumkin. Gazeta matnlarida qo'llangan ot va sifatlarning aksariyati boshqa uslublarda ham ishlatiladi. Biroq maqolada tahlil qilingan ot va sifatlarning aynan gazeta matnlari tarkibida semantik-uslubiy ma'nolari kengayish holati aniqlandi. Shu bilan birga, ko'p ma'noli ot va sifalar gazeta matnida aynan bir ma'noda qo'llanib, publitsistik uslubga xoslanganlik xususiyatiga ega bo'ladi. Eron gazeta matnlarida qo'llangan ot va sifat so'z turkumlariga oid aksariyat leksik birliklar milliy spesifika - Eronning davlat tuzilishi, mamlakatdagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy vaziyat, milliy mentalitetning o'ziga xos xususiyatlari va h.k. ta'sirida shakllangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Горшков А.И. Русская стилистика. Стилистика текста и функциональная стилистика: учебник для педагогических университетов и гуманитарных вузов. – М.: Астрель, 2006. – С.265.
2. Куранбеков А. Проблемы формирования научно-технической терминологии в современном персидском языке // Вопросы филологии. – М., 2003. – №2 (14). – С.17.
3. Нахимова Е.А. Метафорические и метонимические значения топонимов в современных СМИ // Журналистика и массовые коммуникации. – 2009, № 3. – С.80.

4. Сухоруков А.Н. Западные инициальные аббревиатуры в персидском языке в контексте борьбы за очищение языка. – М., 2015. – С.77.
5. Қўнгулов Р., Каримов С., Қурбонов Т. Нутқ маданияти асослари. II қисм. – Самарқанд, 1986. – Б.20.
6. چشم‌انداز سبک‌پژوهی در زبان فارسی. <http://farsi.blogfa.com>. محمد تقی بهار ملک الشعرا. سبک شناسیتهران ۱۳۴۹. دکتر سیروس شمیسا. بیان و معانی. تهران ۱۹۹۵. کیومرث کیوان. سبک‌شناسی زبان و شعر فارسی. تهران ۱۳۷۷. دکتر فتوحی. سبک‌شناسی. تهران ۱۳۹۴. مهدی باقری. پیشینه سبک و سبک‌شناسی علمی در اروپا و ایران. تهران ۱۳۹۰. مهدی باقری. پیشینه سبک و سبک‌شناسی علمی در اروپا و ایران. تهران ۱۳۹۰.
7. احمد سمیعی (گیلانی). زبان صدا و سیما و انحرافات آن. - زبان و رسانه. - ۱۳۸۸. - ص. ۱۱۷-۱۳۲.
8. دکتر حسن ذوالفقاری. الگوهای غیرمعیار در زبان مطبوعات. تهران، ۱۳۸۵. ص. ۲۹.
9. روزنامه سیاست روز. ۱۳۹۴ اردیبهشت. ۱۷. شماره. ۳۹۰۴. ص. ۴.
10. روزنامه اطلاعات. ۱۳۹۴ بهمن. ۲۰. شماره. ۲۴۳۸۰. ص. ۶.
11. روزنامه جمهوری اسلامی. ۱۳۹۴ فروردین. ۱. شماره. ۱۰۲۷۴. ص. ۱۶.